

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УМОВАХ РЕАЛІЗАЦІЇ НОВОЇ РЕГІОНАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ

Вказано, що умови регіонального розвитку в Україні в останнє десятиліття суттєво змінились, що викликало необхідність вироблення нової регіональної політики, децентралізації, підвищення конкурентоспроможності адміністративно-територіальних одиниць базового рівня – територіальних громад. Сформульовано ознаки конкурентоспроможної територіальної громади. Здійснено класифікацію чинників конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад, виявлено нові явища в їх становленні та функціонуванні. Визначено інтегровані критерії конкурентоспроможності: конкурентні переваги, самодостатність та економічна безпека громади. Проведено емпіричний аналіз об'єднаної територіальної громади Тернопільської області через показники фінансової самодостатності громади, до яких віднесено власні доходи на одного мешканця, рівень дотаційності бюджету, питома вага видатків на управління у власних ресурсах (без трансфертів). Обґрунтовано необхідність ресурсного аналізу та запропоновано методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності територіальної громади. Зазначено, що до стримуючих та обмежуючих факторів підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад в сучасних умовах віднесено: недостатньо якісні умови виробництва та життєдіяльності; нерозвинутість або погіршення соціально-культурної сфери; відсутність якісних транспортних комунікацій між окремими населеними пунктами; екологічні проблеми звуження диверсифікованості або моноорієнтація виробництва; вузька спрямованість прямих іноземних інвестицій, вкладення коштів у сфери з швидким оборотом капіталу; низький рівень конкурентоспроможності виробництв, розміщених на території об'єднаних територіальних громад; низька кваліфікація персоналу; незадовільний склад трудових ресурсів, ускладнення демографічної ситуації. Обґрунтовано доцільність формування стратегії підвищення конкурентоспроможності об'єднаної територіальної громади як складової Стратегії її розвитку, імплементації зваженого алгоритму стратегування. Визначено стратегічні пріоритети ефективної регіональної політики підвищення конкурентоспроможності територіальних громад. Вказано на інституційні бар'єри їх реалізації. Сформовано комплекс механізмів підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних

громад у процесі децентралізації, зокрема щодо сценарного моделювання, стратегування, імплементації локального маркетингу, формування бренду території, муніципального фінансового менеджменту, управління ризиками тощо. Зроблено висновок про глибоку диференціацію стартових умов розвитку об'єднаних територіальних громад, суттєві відмінності у використанні ресурсів, що поряд з орієнтацією на визначені стратегічні пріоритети і вектори діяльності об'єднаних територіальних громад з підвищення їх конкурентоспроможності вимагає ситуаційного підходу і певної потреби дотримання принципів зрівноваженого розвитку (допомоги) в рамках регіону стосовно окремих депресивних об'єднаних територіальних громад.

Ключові слова: *регіональна політика, децентралізація, конкурентоспроможність територіальної громади, ресурсний аналіз, механізми підвищення конкурентоспроможності.*

JEL: E230

Постановка проблеми. Постановка проблеми зумовлена декількома причинами: зміною умов регіонального розвитку України в останні десятиліття; виробленням і реалізацією нової регіональної політики, задекларованої в Державній стратегії регіонального розвитку на період до 2020 р. [1]; започаткуванням і реалізацією процесів політичної, адміністративної, фінансової, фіскальної, економічної децентралізації, що актуалізує проблему підвищення ролі самодостатнього розвитку, стимулювання економічної активності як стосовно регіонів, так і стосовно первинних адміністративно-територіальних одиниць – територіальних громад, а отже, вимагає пошуку шляхів підвищення їх конкурентоспроможності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Моделі розвитку регіональної економіки розглянуті в працях А. Гранберга, П. Кругмана, В. Лексіна, Р. Лукаса, Д. Родріка, Р. Рамера, В. Чужикова, С. Шульц та інших. Безпосередньо проблемі конкурентоспроможності присвячені дослідження низки таких зарубіжних та українських вчених, як Р. Білік [2], Л. Бальцеревич [3], З. Варналій [4], В. Захарченко [5], М. Портер [6], Е. Собчак [7].

Аналіз праць зазначених вчених вказує на різноманітність підходів до дослідження різних аспектів конкурентоспроможності регіонів, водночас про відсутність таких досліджень щодо адміністративно-територіальних одиниць базового рівня, єдиного понятійного апарату, методології дослідження даної проблеми стосовно них. Це значною мірою зумовлено тим, що подрібнені адміністративно-територіальні одиниці (громади) не розглядались як суб'єкти економічного розвитку. Створення об'єднаних територіальних громад ставить це питання як обов'язковість, що і визначило ідею, мету і завдання нашого дослідження.

Мета та завдання дослідження. Метою наукового дослідження є розробка теоретико-методологічних та прикладних засад підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад як гарантії забезпечення їх самодостатності та економічної безпеки.

Досягнення означеної мети передбачає реалізацію таких завдань: здійснити аналіз генезису теоретико-методологічних підходів до дослідження сутності поняття «конкурентоспроможність регіону» та сформулювати його стосовно об'єднаних територіальних громад крізь призму економічних інтегрованих критеріїв; запропонувати методичні підходи до оцінки конкурентоспроможності; визначити чинники формування конкурентних переваг об'єднаних територіальних громад; запропонувати систему критеріїв підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад в умовах децентралізації; дати авторський підхід до оцінки ресурсів територіальної громади як основного чинника підвищення її конкурентоспроможності; визначити стратегічні орієнтири регіональної політики щодо підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад та запропонувати механізми їх реалізації.

Робочою гіпотезою для розв'язання цих завдань визначено, що обґрунтування розробки і використання інтегральних показників конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад, проведення моніторингу, постійного компаративного аналізу їх значень дозволить підвищити якість інформаційно-аналітичного забезпечення, дієвість і адаптивність державної та регіональної політики щодо об'єднаних територіальних громад.

Виклад основного матеріалу. Аналіз публікацій [2; 4; 5; 6; 7] засвідчує, що серед вчених немає єдиної думки щодо трактування сутності регіональної конкурентоспроможності, а конкурентоспроможність територіальної громади не розглядають. Натомість можемо взяти такі положення, які викладені в їх працях:

1) слід розрізняти (М. Портер) поняття конкурентоспроможності як властивості об'єкта утримувати свої позиції в конкурентній боротьбі та конкурентні переваги як характеристики об'єкта, які створюють можливості брати участь у конкурентній боротьбі [6, с. 423], тобто конкурентні переваги – складова конкурентоспроможності;

2) найбільш узгодженою думкою є трактування конкурентоспроможності регіону як здатності його економічної системи забезпечити економічний і соціальний розвиток, бути стійкою, досягти цілей на основі конкурентних переваг (Р. Білік [2], З. Варналій [4]). Конкурентоспроможність регіону є наслідком регіональної нерівності, яка може стати як стимулятором, так і стримуючим чинником для його конкурентоспроможності;

3) конкурентоспроможність регіону слід розглядати як явище динамічне, що означає, що регіон у боротьбі за вищі конкурентні позиції рухається за шкалою рейтингу конкурентоспроможності [2];

4) регіональну конкурентоспроможність можна оцінювати за різними ознаками, критеріями і в різних вимірах, вона залежить від конкурентоспроможності базових адміністративно-територіальних одиниць і визначається низкою чинників.

Аналіз вітчизняної та зарубіжної практики засвідчує, що конкурентоспроможність базового адміністративно-територіального утворення (комуни, общини, гміни, громади, муніципалітету тощо) зазвичай визначається такими факторами: ресурсозабезпеченість (кількість, склад ресурсів); географічне положення; структура економіки, переважання аграрної, індустріальної чи рекреаційної спеціалізації; ступінь подрібненості (величина утворення); рівень комунікацій, розвитку транспортної, виробничої та іншої інфраструктури; соціальні умови життя; ступінь використання внутрішнього потенціалу і конкурентних переваг; сприятливі (несприятливі) умови для

інвестування та підприємництва; якість менеджменту (наявність стратегії розвитку, ступінь використання інноваційних технологій управління економічним розвитком); рівень самодостатності (дотаційності).

Опираючись на зазначене вище, сформулюємо засадничі положення подальшого дослідження.

Конкурентоспроможність територіальної громади можна розглядати як:

– конкурентоспроможність самої територіальної громади – здатність її економічної системи забезпечити соціально-економічну оптимальність при якомога меншому залученні зовнішніх ресурсів (зокрема ресурсів державного бюджету), бути стійкою до економічних і соціальних кризових явищ, досягати цілей на основі конкурентних переваг, забезпечувати економічну безпеку. Іншими словами, ознаками такої територіальні громади є: конкурентні переваги, самодостатність, економічна безпека;

– конкурентоспроможність територіальної громади в регіоні – здатність бути першою у певних аспектах господарської діяльності, досягати власних цілей і ефективно використовувати власний потенціал;

– конкурентоспроможність територіальної громади на національному та зовнішньому ринках – здатність за певним видом діяльності займати певну нішу на ринку і бути у цій ніші на найвищих конкурентних позиціях.

Проблема подрібненості та самодостатності територіальних громад в Україні вирішується шляхом добровільного об'єднання територіальних громад. Об'єднана територіальна громада (ОТГ) – це новий тип адміністративно-територіальних утворень, який є самодостатнім і конкурентоспроможним може стати за умов ефективного управління його ресурсами та залучення інших факторів, що сприяють підвищенню її конкурентоспроможності.

На початок 2018 р. в Україні було створено 711 об'єднаних територіальних громад, з яких 95 – міські, 213 – селищні, 403 – сільські. Процес становлення нового типу громад проходив згідно з Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» [8; 9] на фоні фіскальної децентралізації змін фінансово бюджетних відносин. За станом на кінець 2018 р. в Україні нараховувалось 756 об'єднаних територіальних громад, а за станом на 10.01.2019 р. – 876 ОТГ [10]. Вони охоплюють 25,5% від загальної чисельності населення України і 37,6% від загальної площі України. Динаміка формування ОТГ в розрізі областей наведена в табл.1.

Таблиця 1

Динаміка формування об'єднаних територіальних громад

Область	Жителів ОТГ та міст обл. знач., до яких приєднались тер. громади (%)	Жителів міст обласного значення без об'єднання (%)	Жителів ТГ, що не об'єдналися (без міст обласного значення, %)
Вінницька	43,90	7,25	48,85
Волинська	35,82	36,89	27,29
Дніпропетровська	18,39	71,57	10,04
Донецька *	16,45	73,51	10,04

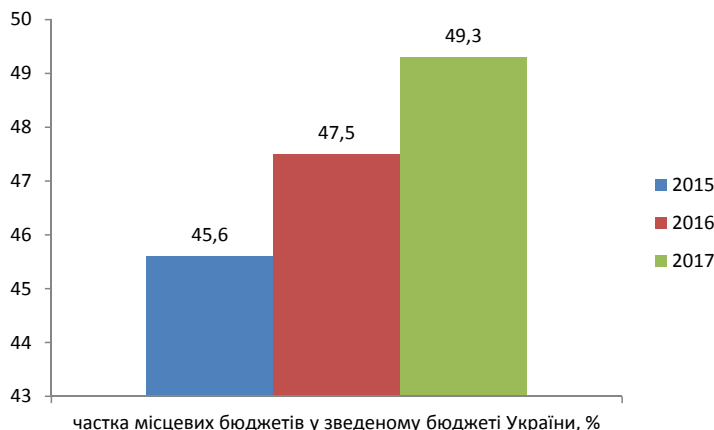
продовження таблиці 1

Житомирська	67,69	13,43	18,88
Закарпатська	5,66	21,06	73,28
Запорізька	29,17	57,62	13,21
Івано-Франківська	23,78	27,17	49,05
Київська	14,92	34,83	50,25
Кіровоградська	14,66	42,97	42,37
Луганська	32,08	49,63	18,29
Львівська	13,60	44,77	41,63
Миколаївська	27,40	53,54	19,06
Одеська	13,96	56,28	29,76
Полтавська	23,07	46,33	30,6
Рівненська	22,89	25,84	51,27
Сумська	31,63	46,61	21,76
Тернопільська	58,97	4,45	36,58
Харківська	10,48	60,18	29,34
Херсонська	24,94	38,07	36,99
Хмельницька	41,10	37,97	20,93
Черкаська	27,54	39,69	32,77
Чернівецька	36,45	29,15	34,4
Чернігівська	46,97	34,5	18,53
Разом Україна	25,51	43,46	31,03

Джерело: наведено за [10] без врахування тимчасово окупованої території.

Згідно з Законом України «Про добровільне об'єднання територіальних громад» спроможними, самодостатніми об'єднаними територіальними громадами сіл, селищ, міст вважаються такі, які в результаті добровільного об'єднання здатні самостійно або через відповідні органи місцевого самоврядування забезпечити належний рівень надання послуг з урахуванням кадрових ресурсів, фінансового забезпечення та розвитку інфраструктури відповідної адміністративно-територіальної одиниці. Отже, встановлено певні ресурсні обмеження щодо формування ОТГ, які відповідають положенням Європейської хартії місцевого самоврядування, згідно з якими «органи місцевого самоврядування повинні мати власні фінансові ресурси та приводити наявні ресурси у відповідність до реального зростання вартості виконуваних ними завдань» [8; 11].

Емпіричний аналіз засвідчив як позитивні, так і негативні наслідки цього процесу для конкурентоспроможності територіальних громад. Фіскальна децентралізація, побудова економічних відносин на засадах децентралізації розширили формування і збільшили обсяг фінансових ресурсів ОТГ. Зокрема, зміцнилась роль місцевих бюджетів (з трансфертами) у зведеному бюджеті країни (рис. 1).

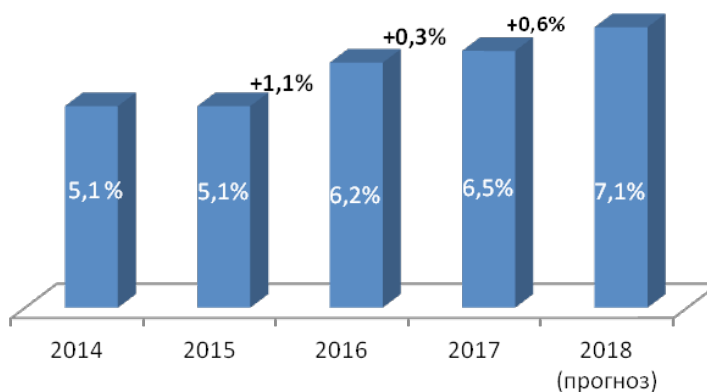

Рис. 1. Зміцнення ролі місцевих бюджетів (з трансфертами) у зведеному бюджеті України

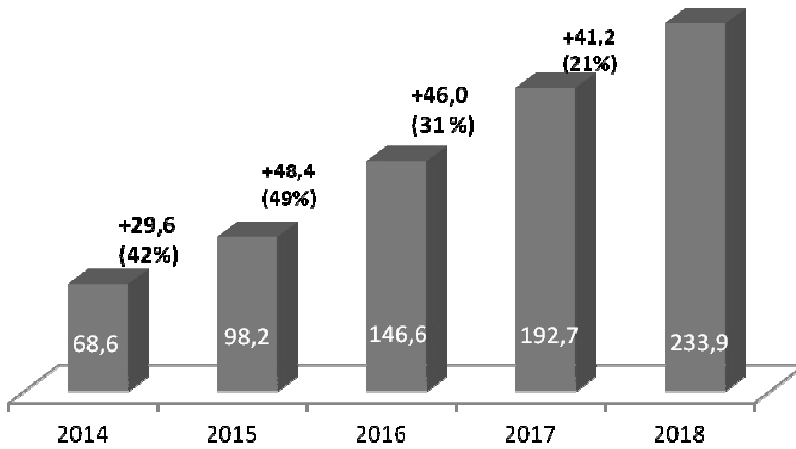
Джерело: наведено за [12].

В рамках нових умов (децентралізація і зміцнення громад на противагу зміцненню регіонів) громадами відбувся самостійний пошук фінансових ресурсів, що стало фактором підвищення їх конкурентоспроможності. Зокрема, уже в 2017 р. можна констатувати кращі темпи зростання власних доходів ОТГ, ніж доходів місцевих бюджетів загалом. При цьому надходження податку з фізичних осіб тут зросли на 298,0% у порівнянні з 2017 р., єдиного податку на 134,6%, плати за землю на 120,0%, податку на нерухоме майно на 172,6%, плати за надання адміністративних послуг – у 5 разів [12]. Попри збереження державної підтримки власні доходи місцевих бюджетів зросли з 68,6 млрд. грн. у 2014 р. до 172,7 млрд. грн. у 2017 р., в т.ч. як трансферти склали 94% порівняно з 2014 р. Як позитив варто відзначити ріст видатків на розвиток. Якщо видатки бюджету розвитку у 2017 р. на одного жителя загалом зросли на 61,5%, то в ОТГ – в 2,4 рази [12].

Позитивна тенденція зберігалася і в 2018 р. (рис. 2, рис. 3).

Рис. 2. Частка власних доходів місцевих бюджетів (загальний фонд) у ВВП за 2014–2018 рр., %

Рис. 3. Власні доходи загального фонду місцевих бюджетів, млрд. грн.
 Джерело: наведено за [10].

Дещо підвищилась, хоча і неоднаково, якість надання послуг. Попри це доводиться констатувати низку чинників, які негативно відобразились на конкурентоспроможності ОТГ. Незважаючи на наявність Урядової методики [9], 25% ОТГ сформувалися не за її вимогами, надто нерівномірними є масштаби сформованих громад (від 5 сіл, які ввійшли до однієї ОТГ, до 54).

Значна частина ОТГ залишаються надто фінансово залежними від державного бюджету. Так, зокрема, в Тернопільській області лише 3 ОТГ (із 26) в 2016 р. були фінансово незалежними, 4 ОТГ (із 49) в 2018 р. Загалом за оцінками експертів лише більше половини ОТГ є самодостатніми і конкурентоспроможними.

Основним недоліком, який варто зазначити в сучасній практиці адміністративно-територіального реформування, є акцент на співвідношення передачі на місця повноважень і фінансових ресурсів, тоді як оцінка можливого впливу на конкурентоспроможність внутрішніх і зовнішніх чинників розвитку не здійснюється, поза увагою залишається повноцінний ресурсний аналіз.

Поряд з традиційними почали діяти нові чинники формування рівня конкурентоспроможності, що вимагає їх чіткого групування на внутрішні (тобто ті, на які громада може впливати самостійно) і зовнішні, які мають оцінюватись як можливості та загрози. До першої групи слід віднести: розміщення щодо центрів активного економічного розвитку; рівень ресурсозабезпечення та ресурсоефективності загалом та за окремими видами ресурсів; виробнича інновативність (спеціалізація, нові форми організації виробництва, інноваційність технологій, концентрація виробництв вищих технологічних укладів, виробництв з високою доданою вартістю), або відсутність таких; позитивні або негативні соціальні чинники (демографічна ситуація, рівень доходів, рівень соцзахисту, стан соціальної інфраструктури); організаційно-інституційні чинники.

До другої – стабільність (нестабільність) макроекономіки, її стійкість до внутрішніх і зовнішніх шоків; політико-правові чинники; чинники економічної політики держави;

чинники політики регіонального розвитку; характер відносин з державним бюджетом; чинники міжнародного середовища.

На особливу увагу заслуговують такі нові явища, як: реалізація цілей господарського, публічного розвитку і природного середовища; узгодження імпульсів громади, влади ОТГ, бізнесу; використання інституцій; вивчення таких важливих явищ урбаністики, як Smart-city.

Оцінка стартових умов конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад висуває на перший план оцінку конкурентоспроможності ОТГ за фактором ресурсозабезпечення як за окремими видами ресурсів, так і комплексно. В цьому контексті слід констатувати: наявність проблеми їх упорядкованості та класифікації (існуюча система статистики не фіксує їх повний склад); певний інформаційний вакуум щодо аналізу на рівні малих міст, сіл і селищ; відсутність політики ресурсовикористання і ресурсоефективності в органах місцевого самоврядування ОТГ.

Вирішення проблеми самодостатності, економічної безпеки, оцінки конкурентних переваг, а отже, підвищення конкурентоспроможності ОТГ вимагає інвентаризації ресурсів та глибокого ресурсного аналізу.

Запропоновані нами індикатори для ресурсного аналізу об'єднаної територіальної громади та методичні підходи до визначення ресурсного забезпечення об'єднаної територіальної громади [13] можуть бути покладені в основу розрахунку індексу конкурентоспроможності об'єднаної територіальної громади (формула 1).

$$I_{\text{крз ОТГ}} = \left(\sum_{i=1}^m \sum_{s=1}^n K_{is} q_i \right) / M, \quad (1)$$

де $I_{\text{крз ОТГ}}$ – індекс конкурентоспроможності ОТГ за фактором ресурсозабезпечення;

K_{is} – інтегральний показник забезпеченості ОТГ ресурсами і-го виду, визначений як відносна величина до середнього рівня ресурсозабезпеченості громад адміністративного району (або регіону);

q_i – коефіцієнт вагомості і-го виду ресурсів, визначений методом колективних експертних оцінок;

s – кількість показників, що характеризують наявність ресурсів і-го виду;

M – кількість видів ресурсів, прийнятих для аналізу.

Відповідний розрахунок застосовують і щодо одного жителя. Використання запропонованої методики аналізу дозволило б здійснювати діагностику ознак конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад за основними інтегрованими критеріями: конкурентні переваги, самодостатність, економічна безпека.

Водночас варто зазначити, що практичне використання даної методики на сучасному етапі впирається в проблему статистичних оцінок наявних ресурсів в масштабах території громади (винятком є інформація, що міститься в Паспорті об'єднаної територіальної громади, яка є надто обмеженою і не забезпечує повноту оцінки ресурсів), що стало проблемою емпіричних оцінок конкурентоспроможності ОТГ за запропонованою методикою у нашому дослідженні.

Винятком є інформація про фінансові ресурси ОТГ, що дозволяє розрахувати конкурентоспроможність частково і з індикатором ресурсовикористання, які можна

отримати на основі аналізу виконання місцевих бюджетів чотирма групами ОТГ (табл. 2, 3, 4, 5). Оцінку фінансової спроможності як складник конкурентоспроможності можна здійснити за показниками: 1) власні доходи на одного мешканця, 2) рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/реверсної дотації у доходах) (%); 3) питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах ОТГ (без трансфертів з державного бюджету); 4) капітальні видатки на одного мешканця.

Таблиця 2

**Показники рівня ресурсозабезпечення та ресурсовикористання ОТГ
Тернопільської області за станом за 9 місяців 2018 р.**

ОТГ з чисельністю населення до 5 тис. осіб

№ пп	Назва ОТГ	Загальна характеристика		Власні доходи на 1 мешканця за 9 міс. 2018 р., (грн.)	Рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/реверсної дотації у доходах) (%)	Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах (без трансфертів) (%)
		Площа ОТГ (км ²)	Чисельність населення на 01.01.2018 (тис. ос.)			
1	2	3	4	5	6	7
1	Скориківська	144,1	3,9	2793,0	0,0	30,8
2	Іванівська	109,6	4,3	2109,7	7,9	25,4
3	Заводська	28,8	4,4	2183,6	0,0	22,5
4	Великоде-деркальська	76,9	3,8	1640,8	4,8	31,1
5	Гримайлівська	45,0	2,8	1945,6	9,0	26,7
6	Черниховецька	38,8	2,2	2391,6	17,4	42,9
7	Борсуківська	91,3	4,5	1571,6	19,6	39,1
8	Козлівська	95,6	4,6	1683,5	15,3	34,8
9	Коропецька	68,5	4,6	777,8	41,7	36,4
10	Колодненська	78,9	2,8	1510,0	18,2	54,4
11	Більче-Золотецька	85,5	3,8	1267,0	27,4	37,0
12	Білобожницька	74,2	3,7	1228,0	30,1	49,5
13	Новосільська	91,8	3,6	1185,7	26,5	49,1
14	Лопушненська	58,5	2,3	923,7	32,6	76,1
15	Колиндянська	108,0	4,5	790,0	42,3	56,0
16	Саранчуківська	94,8	2,5	1676,8	19,7	55,2
17	Коцюбинська	44,3	2,4	1087,0	35,0	51,8
18	Озерянська	56,8	2,6	1360,8	26,4	48,1

Джерело: розроблено автором за [10].

Таблиця 3

**Показники рівня ресурсозабезпечення та ресурсовикористання ОТГ
Тернопільської області за станом за 9 місяців 2018 р.
ОТГ з чисельністю населення від 5 до 10 тис. осіб**

№ пп	Назва ОТГ	Загальна характеристика		Власні доходи на 1 мешканця за 9 міс. 2018 р., (грн.)	Рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/ реверсної дотації у доходах) (%)	Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах (без трансфертів) (%)
		Площа ОТГ (км ²)	Чисельність населення на 01.01.2018 (тис. ос.)			
1	2	3	4	5	6	7
1	Байковецька	86,2	5,9	10139,8	-13,2	22,5
2	Гусятинська	35,5	8,3	3122,9	-0,3	17,9
3	Микулинецька	93,9	7,9	1827,4	17,0	24,9
4	Трибухівська	61,0	5,4	1846,2	25,4	23,3
5	Золотниківська	284,3	8,0	1594,2	17,1	38,5
6	Почаївська	54,2	9,4	1646,4	21,8	23,6
7	Скала-Подільська	149,9	9,5	1292,4	24,6	28,0
8	Васильковецька	125,9	6,1	1433,3	17,4	39,5
9	Озернянська	126,8	6,3	1087,3	30,9	37,4
10	Вишнівська	74,7	8,1	1099,5	34,7	40,7
11	Залозецька	126,2	6,5	1290,6	28,9	40,3

Джерело: розроблено автором за [10].

Таблиця 4

**Показники рівня ресурсозабезпечення та ресурсовикористання ОТГ
Тернопільської області за станом за 9 місяців 2018 р.
ОТГ з чисельністю населення від 10 до 15 тис. осіб**

№ пп	Назва ОТГ	Загальна характеристика		Власні доходи на 1 мешканця за 9 міс. 2018 р., (грн.)	Рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/ реверсної дотації у доходах) (%)	Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах (без трансфертів) (%)
		Площа ОТГ (км ²)	Чисельність населення на 01.01.2018 (тис. ос.)			
1	2	3	4	5	6	7
1	Великогаївська	141,0	11,1	2856,2	7,9	19,5
2	Хоростківська	184,6	14,1	1730,0	19,2	17,9
3	Лановецька	134,6	12,5	2149,2	10,4	19,8
4	Скалатська	224,4	14,0	1552,9	18,7	27,3
5	Золотопотіцька	123,8	10,8	721,6	45,5	44,9

Джерело: розроблено автором за [10].

Таблиця 5

**Показники рівня ресурсозабезпечення та ресурсовикористання
ОТГ Тернопільської області станом за 9 місяців 2018 р.
ОТГ з чисельністю населення більше 15 тис. осіб**

№ пп	Назва ОТГ	Загальна характеристика		Власні доходи на 1 мешканця за 9 міс. 2018 р., (грн.)	Рівень дотаційності бюджетів (питома вага базової/ реверсної дотації у доходах) (%)	Питома вага видатків на утримання апарату управління у власних ресурсах (без трансфертів) (%)
		Площа ОТГ (км ²)	Чисельність населення на 01.01.2018 (тис. ос.)			
1	2	3	4	5	6	7
1	Борщівська	146,8	17,8	2245,4	10,2	17,5
2	Теребовлянська	398,8	30,0	1990,3	13,4	14,6
3	Підволочиська	350,4	19,4	2352,9	8,6	24,2
4	Зборівська	357,3	16,0	1807,8	8,7	21,5
5	Мельнице- Подільська	223,4	15,9	780,3	42,8	22,9
6	Шумська	499,5	21,0	1413,6	22,7	30,3

Джерело: розроблено автором за [10].

Як показують дані таблиць 2–5, найвищий рівень забезпеченості власними доходами на одного мешканця мають такі ОТГ досліджуваного регіону: в групі до 5 тис. осіб – Скориківська (2793,0 грн.); в групі від 5 до 10 тис. осіб – Байковецька (10139,8 грн.); в групі від 10 до 15 тис. осіб – Великогаївська (2856,2 грн.); в групі більше 15 тис. осіб – Підволочиська (2352,9 грн.).

Проведений аналіз показує, що нема щільної кореляції між площею ОТГ і власними доходами на одного мешканця та рівнем дотаційності. У зв'язку з різним терміном утворення ОТГ не завжди однозначно прослідковується пряма залежність між величиною доходів на одного жителя і рівнем дотаційності бюджетів. Водночас проведений аналіз підтверджує висновки експертів групи фінансового моніторингу Центрального офісу реформ Мінрегіону України (за підсумками програми «U-LEAD з Європою» та SKL Interntional) [10], зроблені для ситуації в країні загалом. Найнижчі показники фінансової спроможності як правило характерні для більшості невеликих громад. Виняток становлять невеликі громади, на території яких розміщені потужні підприємства реального сектору та бюджетоутворюючі підприємства. Наявність залежності між чисельністю населення та фінансовою спроможністю (наприклад, Теребовлянська, Підволочиська, Шумська ОТГ) можна пояснити тим, що у цих відносно великих громадах більш активно розвивається малий і середній бізнес, який орієнтується на достатні трудові ресурси, більш ємний локальний ринок збуту товарів і послуг, кращі перспективи сталого розвитку. Якщо оцінка індексу конкурентоспроможності на основі показника ресурсозабезпечення (формула 1) гіпотетично дозволяє отримати інформацію про базові умови конкурентоспроможності, конкурентні переваги громади, так би мовити «стартові умови», то група показників

фінансової спроможності частково оцінює ресурсоефективність і якість менеджменту органу місцевого самоврядування.

Зокрема, високий рівень фінансової спроможності засвідчує рейтинг дотаційності створених ОТГ. В загальноукраїнському рейтингу серед громад до 5 тис. осіб передові позиції займають Гончарівська Чернігівської обл. (-30,3%), Поромівська Волинської обл. (-22,3%), Троїцька Дніпропетровської обл. (-21,1%). [10]. В Тернопільській обл. – це Скориківська, Заводська – (0,0%, 46 місце в загальноукраїнському рейтингу) (табл.2). В групі громад від 5 до 10 тис. мешканців – Ольшанська Миколаївської обл. (-24,8%), Вербківська Дніпропетровської обл. (-24,2%), Богданівська Дніпропетровської обл. (-21,3%). В Тернопільській області на хороших позиціях в рейтингу цієї групи знаходиться Байковецька ОТГ (-13,3%). Ця ОТГ в 2017 р., маючи один з найвищих показників доходів на одного мешканця (11473,2 грн.), забезпечила найвищий показник капітальних видатків на одного мешканця (3044,6 грн.), заклавши цим базу для підвищення конкурентоспроможності громади на перспективу [10] (табл. 3).

Лідерами рейтингу рівня дотаційності бюджетів в групі ОТГ з чисельністю від 10 до 15 тис. осіб в 2018 р. стали Слобожанська ОТГ Дніпропетровської обл. (-21,9%), Глобинська ОТГ (-11,5%) і Лохвицька ОТГ (-9,9%) Полтавської обл. [10]. Всі ОТГ Тернопільської області, що належать до даної групи, у 2018 р. були дотаційними і зайняли відповідно 34, 61 та 84 місця у всеукраїнському рейтингу (табл. 4).

Найбільші ОТГ з чисельністю більше 15 тис. осіб Тернопільської області в 2018 р. теж позиціюються як дотаційні, займаючи відповідно 41, 43, 55, 72 та 76 місця в рейтингу 87 ОТГ цієї групи (табл.5). З найкращими результатами в цій групі вийшли: Лиманська Донецької обл. (-8,5%), Великодиммерська Київської обл. (-6,4%), Соледарська Донецької обл. (-5,6%) [10].

Конкурентоспроможність ОТГ за показником використання ресурсів, а отже, ефективністю менеджменту органу місцевого самоврядування найбільш яскраво засвідчує показник питомої ваги видатків, на утримання апарату управління у власних ресурсах (без трансфертів). В Тернопільській обл. цей показник коливається від 14,6% в Теребовлянській ОТГ до 76,1% у Лопушненській ОТГ. Це акцентує увагу на питанні ретельного впорядкування організаційної структури управління функціонуючих та створюваних ОТГ, проведенні функціонального аналізу роботи відділів і окремих посадових осіб.

Конкурентоспроможність об'єднаної територіальної громади, як уже зазначалось, є явищем динамічним. Це означає, що індекс конкурентоспроможності не є константою, що у боротьбі за конкурентні позиції об'єднані територіальні громади рухаються у рейтингу конкурентоспроможності, використовуючи і посилюючи фактори, що сприяють її підвищенню і нівелюючи стримуючі. До числа перших на сьогодні можна віднести: оновлення і оздоровлення потенціалу; появу точок зростання; оновлення і оздоровлення інфраструктури; прогресивні структурні зрушення на користь виробництва з високою часткою доданої вартості; інноваційну модернізацію; освоєння невикористовуваного природоресурсного потенціалу; активізацію інвестиційної модернізації; подальшу фінансову і фіскальну децентралізацію; краще використання просторових переваг.

Стримуючими і обмежуючими факторами підвищення конкурентоспроможності ОТГ сьогодні є: недостатньо якісні умови виробництва та життєдіяльності; нерозвинутість або погіршення соціально-культурної сфери; відсутність якісних транспортних комунікацій між окремими населеними пунктами; екологічні проблеми, звуження диверсифікованості або моноорієнтація виробництва; вузька спрямованість прямих іноземних інвестицій, вкладення коштів у сфери з швидким оборотом капіталу; низький рівень конкурентоспроможності виробництв, розміщених на території ОТГ; низька кваліфікація персоналу; незадовільний склад трудових ресурсів, ускладнення демографічної ситуації.

В сукупності зазначене вище вказує на необхідність формування стратегії підвищення конкурентоспроможності об'єднаної територіальної громади як складової Стратегії її розвитку, імплементації зваженого алгоритму стратегування, який би охоплював: а) розрахунок індикаторів конкурентних переваг географічного положення, ресурсозабезпечення, ефективності господарювання, конкурентоспроможності; б) розрахунок індексів конкурентоспроможності товарів і послуг в економічній діяльності, соціальному розвитку, добробуті; в) визначення стратегічних пріоритетів в підвищенні конкурентоспроможності; г) вироблення і імплементацію механізмів конкурентної боротьби через активізацію використання унікальних конкурентних переваг.

Емпіричний аналіз внутрішніх і зовнішніх факторів формування конкурентоспроможності ОТГ, чинників її підвищення та дестимуляторів дав нам змогу сформулювати такі стратегічні пріоритети підвищення конкурентоспроможності об'єднаних територіальних громад України: зростання інвестиційної активності та нарощення інноваційного потенціалу ОТГ; розвиток та посилення конкурентних позицій реального сектору економіки ОТГ; нарощення концентрації малого та середнього бізнесу, насамперед в сільських ОТГ; активізація структурних зрушень у підприємницькому середовищі ОТГ на користь виробництв з більш високою доданою вартістю; нарощення інтелектуального та інноваційного потенціалу; удосконалення інституційного забезпечення функціонування ОТГ, усунення інституційних бар'єрів, адаптація існуючого інституційного середовища до нових умов ОТГ.

В контексті їх реалізації можна визначити такі напрямки функціональної діяльності створених об'єднаних територіальних громад та їх органів місцевого самоврядування, спрямовані на підвищення конкурентоспроможності: інвентаризація майна та набуття ОТГ права власності комунального майна; інституалізація правосуб'єктності ОТГ; імплементація у сферу функціональної діяльності органів місцевого самоврядування ОТГ (як обов'язкової технології) ресурсного аналізу; посилення контролю за ресурсоефективністю та ресурсовикористанням; емпіричне моделювання економічного потенціалу громад; посилення контролю за передачею у користування і використанням комунального майна; дифузія інновацій; забезпечення узгодження інтересів суб'єктів ринку на території ОТГ – досягнення балансу інтересів; удосконалення кадрового забезпечення у системі управління розвитком ОТГ; формування регіональних і локальних кластерів; розширення міжмуніципального співробітництва; вироблення спільного механізму в межах конкурентної політики; застосування антикризових технологій; проведення структурних реформ; дотримання принципу субсидіарності.

Особливу увагу треба звернути на імплементацію таких механізмів підвищення конкурентоспроможності ОТГ, як сценарне моделювання, локальний маркетинг, проектний менеджмент, перехід від розроблення стратегій розвитку громад до повноцінного стратегування, формування бренду території, муніципального фінансового менеджменту, управління ризиками.

Висновки. Підвищення конкурентоспроможності ОТГ – гарантія успіху реформ децентралізації, в іншому випадку є загроза її провалу, послаблення економічної та соціальної безпеки. Розв'язок проблеми можливий на засадах удосконалення інституційного та інформаційного забезпечення публічного управління, поєднання стратегічного та проектного підходу. Запропоноване в статті трактування поняття «конкурентоспроможність ОТГ» може бути використане для розширення понятійного апарату досліджень в галузі регіоналістики. Запропонована методика та система індикаторів аналізу рівня конкурентоспроможності за фактором ресурсного забезпечення дозволяє покращити інформаційно-аналітичну базу ідентифікації стану ОТГ, умов їх економічної безпеки. Це дозволить здійснити групування ОТГ за рівнем їх конкурентоспроможності та визначити довгострокові орієнтири формування конкурентних переваг окремих ОТГ у розрізі структурно-функціональних складових їх конкурентоспроможності. Проведене нами раніше емпіричне дослідження ОТГ за фактором ресурсного забезпечення свідчить про глибоку диференціацію в стартових умовах розвитку ОТГ, а оцінки за рівнем фінансової спроможності – про суттєві відмінності у ефективності використання ресурсів, що поряд з орієнтацією на визначені нами стратегічні пріоритети і вектори діяльності з підвищення їх конкурентоспроможності вимагає ситуаційного підходу і певної потреби дотримання принципів зрівноваженого розвитку (допомоги) в рамках регіону стосовно окремих депресивних ОТГ.

Перспективи подальших досліджень. У контексті розв'язання проблем підвищення конкурентоспроможності ОТГ на особливу увагу заслуговують питання удосконалення інформаційного забезпечення моніторингу розвитку територіальних громад та вироблення методик локальних маркетингових досліджень.

Список використаних джерел

1. *Державна стратегія регіонального розвитку на період до 2020 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-п>.*
2. *Bilyk R. Role of the Local Authorities in Implementing of Reforms in Ukraine and Ensuring Economic Security of Territories / R. Bilyk// Intellectual Archive, 2017. – Vol. 6. – №2. – S.10-22.*
3. *Бальцерович Л. Свобода і розвиток. Економіка вільного ринку. – Львів, 2000. – С. 23–24.*
4. *Варналій З. С. Конкурентоспроможність національної економіки: проблеми та пріоритети інноваційного забезпечення / З. Варналій, О. Гармашова. – К. : Знання України, 2015. – 463 с.*
5. *Захарченко В. Конкурентоспроможність регіонів України: кластерний підхід / В. Захарченко, С. Захарченко [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://>*

www.vmural.com.ua/upload/publikatsii/nauka/pdf_2012/Concurentospromozhnist_regioniv_Ukkraini.pdf.

6. Портер М. Конкуренция / М. Портер. – М. : Вильямс, 2000. – 495 с.
7. Elzbieta Sobczak: *Specialization and competitiveness of workforce change in sectors grouped to R&D activities intensity in European Union Countries* // *Research papers of Wroclaw University of Economics «Local and Regional Economy in Theory and Practice»*, Wroclaw, 2015. – S. 144–153.
8. Про добровільне об'єднання територіальних громад [чинний від 05.02.2012] // *Відомості Верховної Ради*. – 2015. – №13. – С. 91.
9. Про затвердження Методики формування спроможних територіальних громад [чинний від 08.04.2015] [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF>.
10. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua>.
11. Європейська хартія місцевого самоврядування: офіційний переклад [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036.
12. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://decentralization.gov.ua/news/6897>.
13. Мельник А. *Управління ресурсами території в контексті європейської та національної політики регіонального розвитку* / А. Мельник // *Вісник THEU*. – 2018. – №3. – С. 15–17.

References

1. Derzhavna stratehiia rehionalnoho rozvytku na period do 2020 roku [State Strategy for Regional Development up to 2020], from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/385-2014-p> [in Ukrainian].
2. Bilyk R. Role of the Local Authorities in Implementing of Reforms in Ukraine and Ensuring Economic Security of Territories. *Intellectual Archive*, 2017, Vol. 6, No. 2, p. 10-22 [in English].
3. Balcerowicz L. Svoboda i rozvytok. *Ekonomika vilnoho rynku* [Liberty and development: economy of the free market]. Lviv, 2000, p. 23-24 [in Ukrainian].
4. Varnalii Z., Harmashova O. *Konkurentospromozhnist natsionalnoi ekonomiky: problemy ta priorityty innovatsiinoho zabezpechennia* [Competitiveness of the national economy: problems and priorities of innovative support]. Kyiv: Znannia Ukrainy, 2015, 463 p. [in Ukrainian].
5. Zakharchenko V., Zakharchenko S. *Konkurentospromozhnist rehioniv Ukrainy: klasternyi pidkhid* [Competitiveness of Ukraine's regions: cluster approach], from http://www.vmural.com.ua/upload/publikatsii/nauka/pdf_2012/Concurentospromozhnist_regioniv_Ukkraini.pdf [in Ukrainian].
6. Porter M. *Konkurentsiia* [Competition]. Moscow: Viliams, 2000, 495 p. [in Russian].
7. Sobczak E. *Specialization and competitiveness of workforce change in sectors grouped to R&D activities intensity in European Union Countries. Local and Regional Economy in Theory and Practice: Research papers of Wroclaw University of Economics*, Wroclaw, 2015, p. 144-153 [in English].

8. Pro dobrovilne obiednannia terytorialnykh hromad [On voluntary association of territorial communities]. Vidomosti Verkhovnoi Rady – Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine, 2015, No. 13, p. 91 [in Ukrainian].
9. Pro zatverdzhennia Metodyky formuvannia spromozhnykh terytorialnykh hromad [On approval of the methodology for the formation of capable territorial communities], from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/214-2015-%D0%BF> [in Ukrainian].
10. <https://decentralization.gov.ua> [in Ukrainian].
11. Yevropeiska khartiia mistsevoho samovriaduvannia: ofitsiinyi pereklad [European Charter of Local Self-Government: Official translation], from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_036 [in Ukrainian].
12. <https://decentralization.gov.ua/news/6897> [in Ukrainian].
13. Melnyk A. Upravlinnia resursamy terytorii v konteksti yevropeiskoi ta natsionalnoi polityky rehionalnoho rozvytku [Territorial resource management within the context of European and national policies of regional development]. Visnyk TNEU – The Herald of Ternopil National Economic University, 2018, No. 3, p. 15-17 [in Ukrainian].

Редакція отримала матеріал 24 грудня 2018 р.